

Píše Jiří Flaišman

(E*forum, 03. 06. 2015)

Několik let existující malé nakladatelství Bourdon, které svůj profil prozatím utvářelo publikacemi s názvy „Malý pražský erotikon“, „Problémy zazobaný holky“ a „Proč ženy o všem příliš přemýšlejí“, se usebralo a vydalo titul, na nějž se na knižním trhu čekalo od listopadu 1989. Po téměř osmdesáti letech se totiž u nás v novém překladu Zuzany Tomanové objevuje zásadní dílo podávající doklad o meziválečném střetávání Evropy s tehdejšími sovětským Ruskem, proslulý **Návrat ze SSSR** (spojený do jednoho svazku s bezprostředně navazujícími **Poopraveními „Návratu ze SSSR“**) francouzského prozaika a dramatika **André Gida**.

André Gide se vypravil na několikátýdenní oficiální cestu po SSSR v létě roku 1936 s přáteli (mj. s E. Dabitem, který během cesty zemřel – a jemuž později Gide svoji knihu připsal). Po návratu se rozhodl po vzoru své knihy o Kongu z 20. let dojmy ze sovětského Ruska sepsat. Nerozsáhlá kniha s názvem *Retour de l'U. R. S. S.* vyšla v listopadu 1936 a rozpoutala doslova bouři. Gide se ocitl na indexu nejen v Sovětském svazu (setrval na něm až do roku 1990), ale i u francouzských komunistů. Otevřeně se proti němu postavili někteří vlivní spisovatelé (např. R. Rolland – srov. Rudé právo ze 17. 1. 1937, později třeba L. Feuchtwanger), bezprostředně pořízené překlady mimo jiné v Maďarsku či Polsku byly konfiskovány, a samozřejmě značnou odezvu mělo vydání knihy i v tehdejší Československu, kde byla pod názvem *Návrat ze Sovětského svazu* zdařile přeložena Bohumilem Mathesiem již v prosinci 1936 (a záhy se dočkala přibližně sedmi dotisků). O Gidově *Návratu*, který prokomunisticky smýšlející Mathesius vybavil doslovem opatřeným – slovy Arne Nováka – „vydatným náhubkem“, psali všechny noviny a časopisy napříč politickým spektrem (připomeňme jmenovitě jen reakci F. X. Šaldy), dne 13. ledna 1937 byla za Mathesiova moderování spolkem Přítomnost uspořádána diskuse (mj. hovořili J. Guttmann, Z. Kalandra, K. Teige, J. Slavík a L. Štoll). Pravděpodobně nejznámějším polemickým vystoupením se však stal Neumannův *Anti-Gide*, rozsáhlá samostatná publikace (která opět vyvolala řadu střetů). Později Mathesius přeložil a předmluvou vybavil na podzim roku 1937 i Gidův *dovětek* s ironizujícím názvem *Retouches à mon Retour de l'U. R. S. S.* (*Retuše k mému „Návratu ze Sovětského svazu“*).

Autor *Návratu ze SSSR* odjížděl na východ jako přesvědčený komunista, navrátil se jako člověk pochybující, byť stále věřící v „odražení ode dna“, které se sovětské společnosti musí po hrůzách spáchaných Stalinovým režimem podařit (připomeňme, že se jedná o období tzv. moskevských procesů). André Gide svým vyznáním do značné míry zrcadlil názorový vývoj mnohých českých intelektuálů a umělců poválečné generace (rozuměj těch, kteří vstoupili na scénu po první světové válce, respektive po

říjnu 1917 a kteří spojili své ideály s revoluční proměnou světa). On i oni hledali v Sovětském svazu štěstí (klíčový – mnohými zpochybňovaný – Gidův termín) individua ve společnosti projektované kolektivisticky, a našli člověka spoutaného, ustrašeného, pokřiveného, hledali sociální spravedlnost, a setkávali se jen s bídou, klientelismem a nevídaným způsobem vykořisťování mas, doufali v možnosti diktatury proletariátu, a našli diktaturu jednoho krutovládce, věřili v nové perspektivy v oblasti kultury, a setkali se s její devastací. A někteří – jako Gide – v druhé polovině 30. let procházeli procesem bolestného vystřízlivění (srov. o tom např. I. Pfaff: Česká levice proti Moskvě 1936–1938, Praha 1993).

Gide byl vynikající pozorovatel, celý *Návrat* je ovšem také svědectvím o vnitřním souboji mezi „vírou“ a „realitou“, u Gida zejména bojem člověka o „naprostou svobodu a vnitřní plnost životní“ (V. Černý). Počínající navracení dědictví, rodinných majetků a posilování funkce rodiny v Sovětském svazu Gide již v době svého pobytu prohlédl jako zásah Stalinova režimu do chodu ruské společnosti, jehož cílem bylo „dát sovětskému občanovi pocit, že může bránit osobní majetek“ (s. 60) – tento Stalinův záměr pak sehrál zásadní roli při mobilizaci ruské společnosti v období nastávajícího válečného konfliktu. Gidovo odhalení hlavních mechanismů moci, skvěle formulované a dokladované, se tak mohlo stát pro nemnoho vidoucích klíčem k čtení politické situace nejen v době nacistické okupace, ale zejména po únoru 1948 (a proto u nás od roku 1937 nemohla být znovu vydána).

Gidův *Návrat* v překladu Zuzany Tomanové (vydaný za podpory programu na podporu publikační činnosti F. X. Šalda Francouzského institutu v Praze) je zcela jistě vítanou aktualizací tohoto díla, u jehož četby dnešnímu čtenáři chtě nechtě vyvstanou spojnice mezi Stalinovou říší a dnešním Putinovým Ruskem, a to nejen např. při Gidově tvrdé kritice sovětského režimu generujícího novou vládnoucí třídu (úzký aparát mocných, nedotknutelných), ale i při charakteristice a hledání základních rysů ruské společnosti, která si v době stalinismu vypěstovala – řečeno s Gidem – komplex nadřazenosti. Je jen škoda, že vydavatelé nového překladu nevyužili příležitosti a nezajistili své publikaci vhodný doprovodný text, který by shrnul základní známá fakta o Gidově *Návratu* a polemikách, jež kniha vyvolala. Musíme tedy věřit, že toto nové vydání *Návratu* ze SSSR, prosté jakéhokoliv informujícího a interpretačního komentáře, se stane vzhledem k zajímavosti tématu a lukrativnosti materiálů alespoň iniciátorem nových odborných studií, doufejme že i těch bohemisticky orientovaných.